

På sin färd med gässen ser lille Nils dåtidens Sverige från ovan, med dess skogar och åkrar, herrgårdar och gruvor, strävsamma bönder och flitiga köpmän, men även dess fattiga och svaga, och dem som drabbades av den svåra sjukdomen lungdot (tuberkulos), som dödade många människor.

Frimärket © PostNord Frimärken.

Flygfoto från 1930-talet. Foto: Lilljeqvist, Ahrenbergsflyg. Ur Roger Stigells samling. Frimärket © PostNord Frimärken.

Enhörna runt år 1900

Selma Lagerlöfs berättelse om Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige utkom 1906. Nils och gässen passerar även över Sörmland, och Selma hade kunnat skriva mycket om deras flykt över Enhörnalandet, den vackra Mälärlahavön mellan Gripsholmsviken, Prästfjärden och Björkfjärden. I de båda landskommunerna Öfver-Enhörna och Ytter-Enhörna lever då ungefär 1 500 människor. De flesta livnär sig som småbrukare eller som lantarbetare vid något av godsen, men det finns också hantverkare, fiskare, enstaka handlare, arbetare vid de små tegelbruken längs halvöns stränder, herrgårdsfolket och de båda församlingarnas prästfamiljer.

Livet är enkelt och strävsamt för de flesta på Enhörnalandet, men det är också en tid med många nya idéer som kommer att stöpa om Enhörna och hela Sverige i grunden. Det bildas nykterhetsloger och frikyrkoförsamlingar, det hörs krav på rösträtt för alla män och till och med för kvinnor, och ångbåtslinjer, elektricitet, telefon och motorfordon bryter efterhand landsbygdens isolering.

Ekensbergs gårdssmedja. 1930-tal. Foto Dan Samuelsson. Sörmlands museum.

Enhörna är en avfolkningsbygd. Från 1880 till 1930 minskar befolkningen i Överenhörna landskommun med nästan 30%, och det är framför allt de unga som ger sig av. En stor fråga är hur man ska hjälpa dem i bygden som har svårt att försörja sig själva – äldre, sjuka, handikappande och föräldralösa. Den här frågan var aktuell i hela landet, men i Överenhörna löste man den på ett alldeles unikt sätt genom att skapa Emyhemmet.

Berättelsen om ett ålderdomshem i en Sörmlandsby blir också en berättelse om Sveriges utveckling under 1900-talet.

Bror Åkerström, bankdirektör och industriman

En sommardag 1920 står Bror och Emy Åkerström på Horns ångbåtsbrygga. De har tagit farväl av människor de har lärt känna under sina mer än tjugo år som ägare till Horns säteri och är på väg med ångaren till en enklare tillvaro i Stockholm. Bror berättar senare att det var den värsta dagen i hans liv.

Bror Alfred Åkerström föds 1866 på herrgården Värmlands Säby i Visnums socken, belägen vid Vänern, halvvägs mellan Gullspång och Kristinehamn. Hans far, handlanden J. Adolf Åkerström i Karlstad, är sedan 1856 ägare till denna Värmlands största privata egendom med en ståtlig rokokobyggnad som mittpunkt. Här föds två pojkar, som båda dör som barn. Bror och hans

Bror och Emy Åkerström omkring 1893.

Värmlands Säby. Foto bygdefotografen Anders Karlsson troligen 1937–1941. Västergötlands museum.

båda systrar når däremot vuxen ålder. 1867, när Bror är ett år gammal, lämnar familjen herrgården och inte långt därefter ruineras fadern. Familjen tvingas till ett enklare liv.

I mitten av 1880-talet inleder Bror Åkerström sin karriär i bankvärlden. I maj 1893 förlovar han sig med den jämngamla Emy Boström, född i Stora Tuna i Dalarna. Emy är dotter till direktören vid Stora Kopparbergs Bergslag P. G. L. Boström med makan Selma Ottilia. Med tiden får Bror och Emy fem barn.

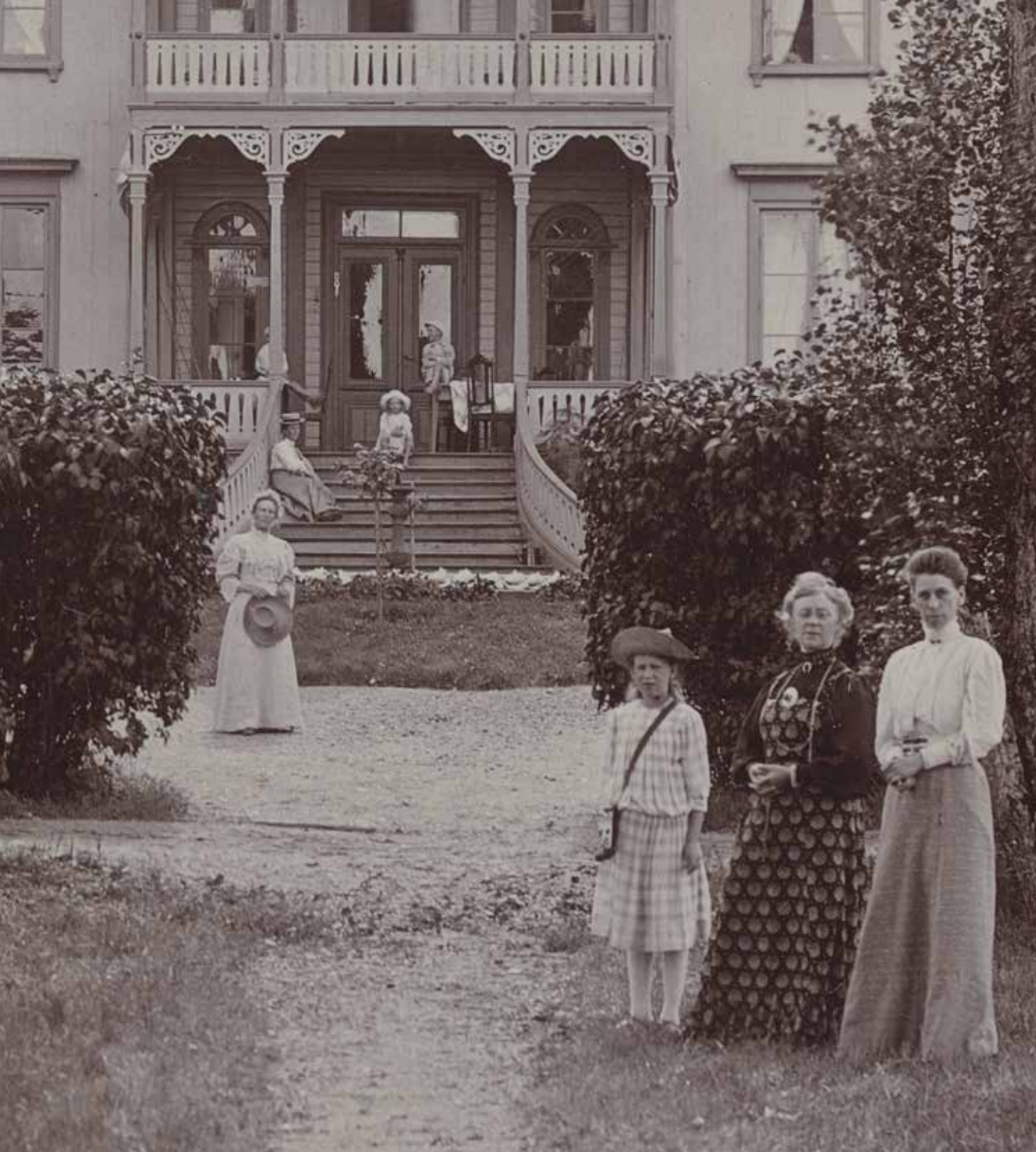
Företagandet – byggandet av det moderna Sverige

Bror Åkerström är verksam under en dramatisk period i den svenska historien. Omkring 1890 är Sverige fortfarande ett jordbruksland, och åttio procent av befolkningen är bosatt på landsbygden. Landet står på tröskeln till industrisamhället. Redan tidigare fanns det fabriker och bruk, men nu kommer hela samhället mer genomgripande att påverkas av industrialiseringen. Vid det svenska industriella genombrottet växer nya industrier och branscher fram medan en lång rad gamla branscher omvandlas på grund av förändringar i omvärlden. Samtidigt expanderar kommunikations- och transportsektorerna och en utökad båttrafik och nya järnvägar kan hantera industrins växande behov. Tiderna är lika turbulenta på de finansiella marknaderna, och till stor del är det utländskt kapital som möjliggör den anmärkningsvärda expansionen av den svenska ekonomin. Runt 1890 stegras den svenska tillväxten till att bli bland de högsta i världen, en position som landet håller ända fram till senare delen av 1940-talet.

I början av sin bana i bankvärlden är Åkerström kamrer hos Ernest Thiel, där han arbetar med flera av den tidens inflytelserika finansmän – enligt Herman Aschs memoarer sägs han göra affärer tillsammans med David Aronowitsch. Efter några år på Härnösandsbanken och Diskontobanken utnämns han 1896 till chef för Kristianstadsbanken. 1901 lämnar han banken för att med vännen och kompanjonen Albert Söderberg (avliden redan 1910) grunda AB Alb. Söderberg & Co., ”ett mindre finansinstitut med intim prägel” med ett kapital på 100 000 kronor och kontor i Skånes Enskilda Banks hus på Fredsgatan 7 i Stockholm.

AB Alb. Söderberg & Co. är ett av de så kallade emissionsbolagen, en tidig form av riskkapitalbolag som kommer att spela en viktig roll i Sveriges industrialisering. Med en bank i ryggen som står för kapitalet kan emissionsbolag som AB Alb. Söderberg & Co starta och utveckla företag inom olika branscher, till exempel fastigheter, infrastruktur, gruvor, skog eller industri. Några av alla de bolag i vilka Åkerström är aktivt engagerad är Aktiebolaget Hohult–Spexeryds mangangruvor, Wargöns Aktiebolag, Brand–Victoria, fastighetsaktiebolaget Drott, Hällefors Aktiebolag, AB Baltic, Stockholms Transport- och Bogseringsaktiebolag, Bärgnings- och Dykeriaktiebolaget Neptun, Stockholms nya spårvägsaktiebolag, Hellefors bruk, Munksjö AB och Karlstads Mekaniska Werkstad.

Kommunikationer i form av rederier och spårvägar är viktiga områden för Alb. Söderberg & Co. Bror Åkerströms dotterson Lennart Strokirk berättar 2022 att bolaget bland mycket annat år 1910 låg bakom finansieringen av Stockholms

Midsommarstången reses 1913.

*Bilden t.v.
Familjen Åkerström på Horn 1908. Den
typiska 1800-arkitekturen i schweizerstil
tillkom troligen under F. A. Grönhagen,
ägare till Horn 1857–1873. Emy Åkerström
till vänster med hatt i hand. Foto Amadeus
Bianchini. Gåva från Lennart Strokirk.*

Åren på Horns säteri i Överenhörna

1898 förvärvar direktören säteriet Horn i Överenhörna från bokförläggare Beijer, som har ägt säteriet sedan 1890. Här lever Åkerströms under somrarna ett fridfullt familjeliv och tar emot vänner som kommer med någon av ångbåtarna till den brygga som då fanns nordväst om gården. Familjen Åkerströms midsommarfirande på Horn är känt och alla i bygden är välkomna. En trogen gäst från Stockholm är Dramatens skådespelaren Anders de Wahl (1869–1956), som genom paret Åkerström får en mångårig relation till bygden. Anders de Wahl lärde senare känna paret Aminoff, de nya ägarna till Horn, och även advokaten Erik Wennerholm, som på 1930-talet köpte Kälve gård längre söderut i Överenhörna.

Under rubriken ”Anders de Wahls obligatoriska hviloplats under sommaren” skriver Signaturen G.A. 1908 i SvD om Horn: ”Anders de Wahl älskar Mälarenaturen; det visar han genom att aldrig någonsin öfvergifva sitt Horn; där trifs han så väl och han känner Mälaren bättre än de flesta.”

Somrarna tillbringas alltså på Horn, men familjen är folkbokförd i Stockholm. I 1900 års folkräkning finner vi familjen i kvarteret Barnhus Väderqvarn N:o 32 (gatuadressen är idag troligen Tegnérgatan 32). I hushållet listas förutom Bror och Emy även deras fyra barn födda 1895 till 1900 (ett femte barn föds följande år). Till hushållet räknas också tre pigor som är 22, 26 och 30 år gamla.

Familjens mantalsskrivning blir faktiskt en angelägenhet för rikspressen, och bidrar sannolikt till uppkomsten av Stiftelsen Emyhemmet. Familjen Åkerström delar sitt boende mellan våningen i Stockholm och herrgården i Överenhörna. I pressen återfinns Åkerström regelbundet bland ”de högst beskattade i Stockholm”. I Överenhörna motsvarar skatteintäkterna från Åkerström halva kommunbudgeten.

Aftonbladet skriver om skattetvisten den 13 oktober 1911:

En kommun med tur

Vid 1908 års mantalsskrifning yrkade Öfver-Enhörna kommunalombud, folkskollärare P. Gottfried Larsson, att bankir B. A. Åkerström, som äger inom socknen belägna godset Horn, skulle mantalsskrifvas inom kommunen, och blef härigenom bankiren Å. mantalsskrifven både i Öfver-Enhörna och Stockholm. På anförda besvär af Stockholms stad förklarade emellertid Länsstyrelsen i Södermanland, att Å:s rätta mantalsskrifningsort vore Stockholm. Öfver detta länsstyrelsens utslag

anförde Öfver-Enhörna kommunalstämma genom sitt förutvarande ombud besvär i kammarrätten. Detsamma upprepades jämväl för åren 1909 och 1910. Rörande de två förstämda åren har nu kammarrätten, efter en mycket omfattande skriftväxling såsom sista instans i mantalsskrifningsmål med upphäfvande af länsstyrelsens utslag fastställt Öfver-Enhörna som rätt mantalsskrifningsort.

Genom denna utgång erhåller kommunen ett tillskott i sina kassor af öfver 5,000 kronor, eller något mera än hvad kommunalskatten uppgår till under ett helt år.

Lyckliga skatteskyldiga! utbrister vår meddelare. Vi kunna tillägga: lyckliga bankir Å., som väl gör en god vinst på lokalbytet.

Bror Åkerström ser ångbåtstrafikens betydelse för Överenhörna och är under en period storägare i rederierna Ångfartygsaktiebolaget Gripsholm och Grips-holms–Mariefreds Ångfartygs Aktiebolag (GMÅA). Bror Åkerström är med mycket god marginal den mest välbärgade invånaren i Överenhörna. Samtidigt har kommunen en stor utmaning i att finansiera en bättre fattigvård. Som ord-förande i kommunalnämnden (kommunstyrelsen) har Åkerström god inblick i omständigheterna för socknens fattiga. Runt 1910 inleds troligen de samtal som kommer att leda fram till en donation från Åkerström för uppförande av ett modernt ålderdomshem, och i ett senare skede till bildandet av Stiftelsen Emy-hemmet. Det nya ålderdomshemmet får sitt namn efter fru Emy Åkerström.

Wargön-koncernens dramatiska decennium

Låt oss återgå till direktör Åkerströms omfattande affärsverksamhet, som ett sekel senare är anmärkningsvärt bortglömd. Den stora industrigruppen Wargön skulle bli Åkerströms stora bedrift. Han lyckas på några få år bygga upp en av Sveriges största koncerner, men tvingas efter bara något årtionde se den falla samman.

Historien börjar med att Åkerströms bolag Alb. Söderberg & C:o 1905 förvär-var Hohults och Spexeryds mangangruvor. Mangan är visserligen en värdefull råvara för att göra kisel-mangan, men världsmarknadspriset gör brytningen i småländska Spexeryd olönsam. I detta läge blir det lilla företaget Wargöns Aktiebolag intressant för Åkerström.

*Familjen Åkerström tar emot gäster på Horn.
Ur Enhörna Hembygdsförenings samlingar.*

Gruvarbetare i Spexeryds gruva 1907. Foto H. Holm. Jernkontorets samlingar.

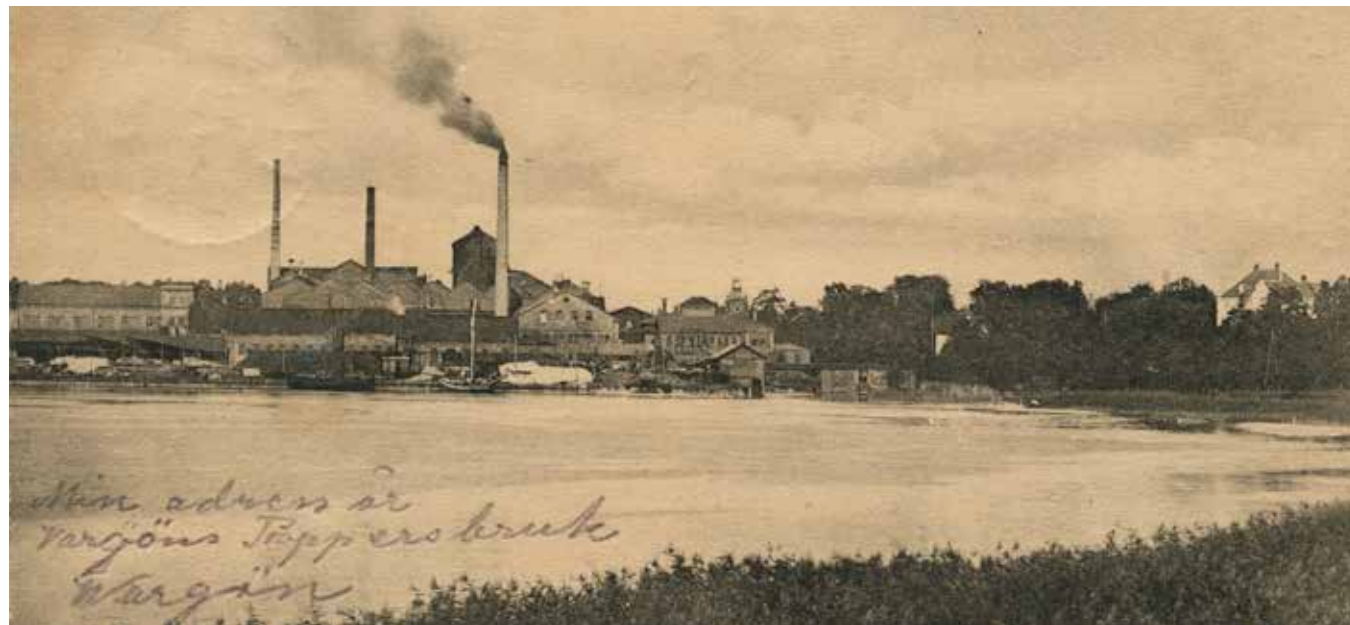
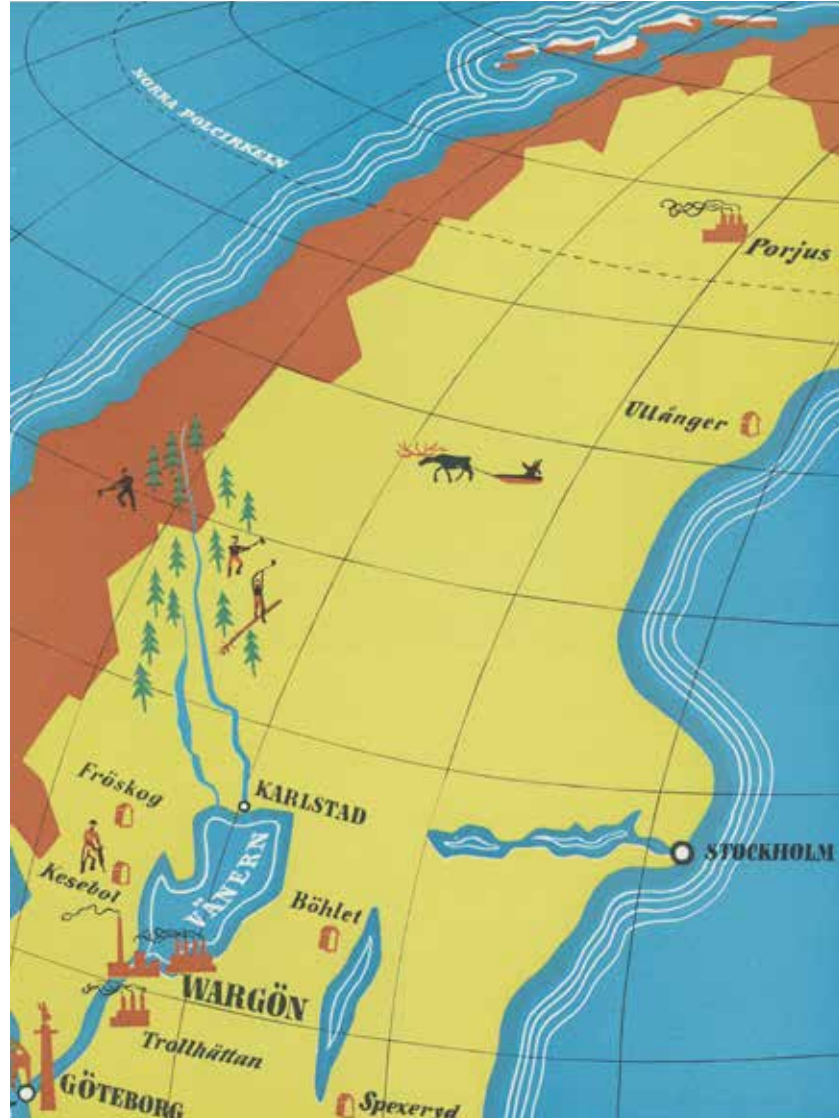

Bild från Wargöns pappersbruk. Järnvägmuseet.

Wargöns Aktiebolag utgörs av en massafabrik med pappersbruk i Rånnum vid Göta älv, nära Vänersborg. Bolaget grundades 1847 av järnvägspionjären Nils Ericson med söner och kontrolleras 1911 av affärsmannen William Olsson, ett sekel senare mest känd som grundare av internatskolan Lundsberg. Wargön är ett litet men välskött bolag med en stor, outnyttjad tillgång: bolaget äger rättigheterna till vattenkraft i Trollhättan och flera andra vattenfall. Under dessa år, när Sverige ska elektrifieras, har vattenkraftsrättigheterna blivit ett nationellt intresse, och staten köper Wargöns rättigheter genom Kungl. Trollhätte Kanal- och Vattenverk, senare känt som Vattenfall. Som en del av affären förbinder sig Wargön att köpa stora mängder elkraft till lågt och fast pris under 40 år. Problemet är att det handlar om mycket mer elenergi än vad bolaget kan förbruka själv. Företagets ledning saknar nya idéer till vad man ska göra av elkraften och den blir till en belastning för företaget.

Åkerström ser den goda kombinationen mellan mangantillgångarna och Wargöns elkraft, och 1911 tar Alb. Söderberg & C:o över kontrollen av Wargöns Aktiebolag. Nästa steg blir att anlägga ett elektriskt smältverk för produktion av kiseljärn och manganlegeringar. Eldriften bidrar till avsevärt lägre produktionskostnader, och verksamheten kan räknas hem med god lönsamhet. Samtidigt tecknar man stora avtal om fasta leveranser med olika kunder.

På kartan ses bland annat Wargön, gruvan i Spexeryd och skogarna runt Vänern och Vättern. Allt skulle knytas samman med järnvägslinjer och båttrafik. I Otterbäcken vid Vänern sydost om Karlstad skulle en stor industrianläggning förädla råvarorna från de stora skogsinnehaven. Den naturliga exporthamnen var Göteborg. Karta från 1950 ur Per G. Wermelin, Wargöns Aktiebolag 1874–1949.

Första världskriget bryter ut i augusti 1914 och skapar en enorm efterfrågan på Wargön-koncernens produktion. De krigförande behöver stål till kanoner, granater, hjälmar och pansar. Ett citat från tiden (med en avslutande varning): ”kiselhaltigt stål med cirka 1% kisel användes för framställning av granater. I ett enda verk i Tyskland lär framställas 1 000 ton sådana granater om dagen, vilket således motsvarar 10 ton rent kisel ... Man måste givetvis anta att tillverkningen av kiseljärn kommer att gå tillbaka efter kriget”. Priserna stiger, och kalkyler över nyinvesteringar i ökad produktionskapacitet är tacksamma att presentera för styrelse och investerare. På sju år sjudubblades elförbrukningen i smältverket och 1917 förbrukade verket mer än dubbelt så mycket el som hela Göteborgs stad.

Genom en serie nyemissioner 1912–1917 kan ”den spekulativt expansiva ledningen för Wargön” göra stora förvärv av “bruksegendomar, skogar, vattenfall, gruvor, malmrikedomar, hemman, torp och lägenheter i tusental. Först fusionerades Hällefors bruk varpå följde Laxå, Gravendal, Sikfors, Älvestorp, Willemsberg jämte andra större och mindre bruksegendomar i Örebro och Kopparbergs samt Västmanlands län.” Pappersbruket Munksjö köps upp, likaså en rad skogsegendomar i Småland och vid Vätterns norra ände. Denna vertikala integration ger koncernen kontroll över råvaror, produktion och distribution av både papper, pappersmassa och legeringar.

Bror Åkerströms kontor omkring 1915. Ur hyllningsadressen till 50-årsdagen.

Visionerna är stora och omfattar anläggandet av nya industrier vid Vätern för att ta hand om den avverkade skogen. Den utsedda platsen är Otterbäcken nära Gullspång. Dit går redan en järnväg från gruvorna i Bergslagen och här finns en av Väterns djupaste hamnar. Förebild för den planerade anläggningen är Skoghall vid Klarälvens utlopp i Vätern, där Uddeholms AB 1912 påbörjat en koncentration av industrier. På bara sju år uppför Uddeholms AB såg, brädgård, forskningslaboratorier och sulfitfabrik som försörjs med råvaror via järnvägslinje och flottning. Allt detta samverkar med utbyggd elproduktion och Trollhätte kanals pågående utvidgning. Förebilden Skoghall visar att Wargöns visioner inte på något sätt var orealistiska. 1917 får Wargöns aktieägare en utdelning på 20 procent!

En inventering 1920 ger en uppfattning om Wargön-koncernens omfattning vid tiden för sin höjdpunkt. Man äger bland annat 436 000 tunnland (215 000 hektar) skogs- och kordbruksfastigheter, 1 500 meter kajer och pিরer i Göteborgs hamn, pappersbruk, smältverk, sågverk, träsliperier, sulfit- och sulfatfabriker, gruvor, masugnar, stålverk, vattenkraftstationer, lastfartyg, bogserbåtar, kanal-pråmar, 13 mil järnvägar med rullande materiel, och har 6 700 arbetare och 200 tjänstemän anställda. Enligt vissa källor är koncernen vid den här tidpunkten Sveriges största privata företag.

Den 14 mars 1916 når Bror Åkerström ”livets middagshöjd”, som 50-årsdagen ibland kallades, och han befinner sig verkligen på en höjdpunkt i sitt liv. De strålande affärerna lyfts fram i en hyllningsadress i praktfullt skinnband med bilder från alla de bolag i vilka han är engagerad. I ett annat gediget skinnband har koncernens historia nedtecknats på prima Lessebopapper. Tidningarna uppmärksammar den framgångsrike affärsmannen, och på Gustavsdagen den sjätte juni utnämns han även till riddare av Nordstjärneorden.

Aktiebrev för Alb. Söderberg & C:o. Lagg märke till stämplarna som visar på de många nyemissionerna under några hektiska år. Från 1912 till 1920 ökade bolagets aktiekapital från 2 till 65 miljoner kronor.

Hedvig Svensson, föreståndarinna och styresman

En decemberdag 1913 börjar en ung kvinna arbetet som sköterska vid det nya ålderdomshemmet i Överenhörna, men hon kom att uträtta mycket mer. Många berättelser om Hedvig Svensson lever kvar i Enhörnatrakten. I denna bok kan de sammanföras med hennes släkthistoria. Rose-Marie Renberg, syster Hedvigs brors barnbarn, skriver om Hedvigs ursprung i Dalarna och hennes liv under åren innan hon kom till Överenhörna.

Min morfars storasyster Hedvig Svensson

Av Rose-Marie Renberg

Hedvig Charlotta var min morfars äldsta syster. Hon föddes den 25 mars 1888 i den lilla byn Gubbo, fem kilometer utanför Smedjebacken i södra Dalarna. Några hemman i byn bildade Simonsbo, där hon växte upp med sina föräldrar och syskon samt farfar och farmor.

Farföräldrarna köpte gården 1867 och flyttade dit från Malingsbo, som ligger några mil bort. Farmor Anna Maja var bördig från Malingsbo sedan generationer tillbaka. Farfar Johan var däremot bördig från Värmland, men hade bott i trakten sedan flera år tillbaka. Båda verkar ha varit arbetsamma och skötsamma människor, som arbetat hårt för att få råd med en egen gård. Anna Maja arbetade före giftermålet som piga på flera av bruken i trakten, bland annat Baggå och Malingsbo bruk. Johan hade en för den tiden tuff resa i bagaget. Han föddes som oäkta (utomäktenskaplig) son till pigan Stina Jansdotter i Sunne, Värmland. Vem fadern var har inte gått att få fram. Stina tog hand om sin son med hjälp av sina föräldrar, och året efter hans födelse gifte hon sig med en smed vid namn Ingemar Lindström. De fick nio gemensamma barn. Ingemar verkar ha varit en mycket skicklig smed, och Johan och flera av de andra sönerna lärdes upp av honom till smeder. Vad som senare förde Johan och Anna Maja till just Simonsbo är okänt, men paret stannade kvar på gården livet ut.

Hedvig Svensson. Portätt utfört 1934 av Signe Bohman.

Familjefoto från 1896 eller 1897. Hedvig sitter längst fram, bakom henne föräldrarna Carl Johan och Charlotta med barnen Arvid och Hildur.

Simonsbo 1933 eller 1934. Hedvigs mor Charlotta Svensson sitter i stolen omgiven av sonen Magnus och barnbarnen Erik och Göte (söner till Hildur).

Hedvigs föräldrar hette Carl Johan (1861–1921) och Charlotta Svensson (1856–1935). De var hemmansägare och levde på det som gården gav. Fadern var dessutom slaktare, vilket gav en extra inkomst. Hedvig föddes som barn nummer fyra. Eftersom alla hennes tre äldre syskon avled i späda ålder blev hon storasystern i barnaskaran. Familjen utökades med tiden med fler barn. 1891 föddes Arvid och tre år senare kom Hildur. När Hedvig var tio år föddes ännu en flicka, som fick namnet Gerda. Detta var 1898. Följande år blev sorgligt eftersom Arvid avled vid åtta års ålder. Hans död gjorde att barnafödandet fortsatte för Charlotta, trots hennes ålder. Det var viktigt för Carl Johan att det skulle finnas en son som skulle kunna ta över gården. Vad Charlotta ville kan man undra över. 1900 föddes ännu en flicka, Olga. 1904 föddes äntligen en pojke, när Charlotta var 48 år gammal. Det var min morfar Magnus.

Uppväxten för Hedvig och hennes syskon var enligt min morfar och mormor hård och kärv. Deras far var mycket sträng. Modern vet jag inte så mycket om, men barnen talade alltid om ”mamma och far”, vilket kan säga något. Livet och synen på barnuppföstran var självklart annorlunda mot idag. Hårt arbete och många sorger kan göra sitt till. Familjen förlorade fyra av nio barn, vilket måste ha varit fruktansvärt. Jag har aldrig träffat Hedvig, men jag har förstått att även hon var en bestämd kvinna och att hon i vissa situationer kunde uppfattas som hård. Min morfar var likadan och det var inte så lätt alla gånger. I Hedvigs fall var kanske det draget en stor tillgång, med tanke på det hon genomförde under sitt liv.

Åren på Emyhemmet

År 1913 kommer den 25-åriga Hedvig Svensson från Gubbo utanför Smedjebacken i södra Dalarna till Överenhörna för att ta hand om det alldeles nya ålderdomshemmet. Hon får utbildning för arbetet, troligen till församlingssyster vid Samariterhemmet i Uppsala. Syster Hedvig, som hon kommer att kallas, visar snabbt sin energi och duglighet. Hon axlar efterhand även ansvaret för barnhem och pensionat. Det är svårt att med ord göra syster Hedvigs arbetsförmåga och hjälpsamhet rättvisa, men det kanske sker bäst genom de glimtar ur vardagen på Emyhemmet som återges längre fram i boken.

Den 11 april 1924 avlider Gottfried Larsson och Hedvig Svensson axlar då hans

Notis i tidningen Dalpilen 1913-12-12

Syster Hedvig på besök hos familjen Larsson på Klockargårdens veranda.

Som en av få kvinnor bland alla män presenteras Hedvig Svensson 1934 i praktverket Porträttgalleri från Södermanland.

HEDVIG SVENSSON
Emyhemmet, Överenhörna.
Född 25 mars 1888 i Smedjebacken, Kopparbergs län. Föreståndarinnan för Emyhemmet. Led. av Emyhemsstyrelsen, fattigvårdsnämnden och barnavårdsnämnden.
Överenhörna socken.

förtroendeuppdrag, vid sidan av sitt arbete. Den 23 maj utses hon till verksam styresman för Stiftelsen Emyhemmet med ålderdomshem och barnhem. Hon får också uppdraget som stiftelsens kassaförvaltare. Från och med juli 1924 är hon dessutom föreståndare för Överenhörna växelstation. Hennes ansvar är brett. Bland mycket annat är det hon som anställer all personal, som i första hand tas från Enhörna, och gör alla inköp för verksamheterna.

Syster Hedvig i december 1923 tillsammans med Julia Persson, föreståndarinnan för barnhemmet. Ur fotoalbumet till Emyhemmets tioårsjubileum.

Det är ett mycket tungt, krävande och ansvarsfullt arbete, utan större möjligheter till ledighet och avkoppling. Anmärkningsvärt är att syster Hedvig, när hon ändå är ledig, reser till släkten i Simonsbo för att hjälpa till i hushållet. Syster Hedvig tycks ha räckt till för allt och alla, men arbetet har ett högt pris och det framgår tydligt att syster Hedvig är sliten under de sista åren av sitt yrkesliv.

Inför syster Hedvigs 60-årsdag, den 25 mars 1948, fanns följande artikel i lokaltidningen:

Vacker hyllning till Emyhemmets föreståndarinna.

Palmsöndagen blev en stor högtidsdag i Över-Enhörna.

Föreståndarinnan för Emyhemmet i Över-Enhörna, fröken Hedvig Svensson, blev på söndagen föremål för hjärtliga hyllningar med anledning av sin sextioårsdag, vilken infaller den 25 mars. Omedelbart efter gudstjänstens slut i Över-Enhörna kyrka trädde kammarherre G. Aminoff fram och uttalade i sin egenskap av kommunalfullmäktiges ordförande ett tack till fröken Svensson för hennes medarbetarskap i olika kommunala nämnder och styrelser.

Kammarherre Aminoff överlämnade från fullmäktige Patriotiska sällskapets stora guldmedalj. En av pensionärerna på Emyhemmet, hr Julius Österling, överräckte därefter med några hjärtevarma ord en blomsterbukett och till sist talade kyrkoherde Lundin om fröken Svenssons självupppoffrande och kärleksfulla gärning även ute bland socknens gamla och sjuka. Till sist sjöng kyrkokören under kantor Svedbergs ledning en lovsång, varefter menigheten samlades i bygdegården, där kaffeborden var festligt dukade. Kammarherre Aminoff, som även är Emyhemsstiftelsens ordförande, hyllade fröken Svensson för hennes gärning som stiftelsens nitiska och skickliga tjänarinna. Därefter överräcktes till fröken Svensson en stor penninggåva samt det förnämliga bokverket "Strängnäs stift i ord och bild".

Under festen talade grevinnan Aminoff för Rödakorskretsen och syföreningen samt tackade för gott arbete inom dessa organisationer, från vilka minnesgåvor överlämnades. Enhörna kyrkokör medverkade på ett förtjänstfullt sätt till den glada och festliga stämningen.

Syster Hedvig hade ett stort hjärta som räckte till även för husdjuren. Schäfern Pingping fick lov att bo med sin matte Nisse Andersson i ett litet rum på Emyhemmet, där Nisse även skötte om Överenhörnas telefonväxel.

Bygdens uppskattning märks speciellt vid "Systers" jämna födelsedagar. Denna bild är från 1948 då syster Hedvig fyllde 60 år.

I stiftelsens styrelseprotokoll infördes:

Styrelsen för Emyhemmet tackar för den skicklighet och målmedvetenhet, som på ett sådant värdefullt sätt förverkligat stiftelsens syften, för omvårdnaden och varligheten med stiftelsens tillgångar samt framförallt för den moderliga omsorgen och kärleken, som visats stiftelsens skyddslingar.

I oktober 1948 anhöll syster Hedvig om befrielse från sitt uppdrag som verkställande vid stiftelsen och i juni 1949 tillträdde hennes efterträdare, syster Lilly Bjerkén. En 35-årig epok var slut. Syster Hedvig drog sig tillbaka till huset Solhaga.

Den 17 februari 1954 avlider syster Hedvig oväntat, 65 år gammal, efter en operation på Centrallasarettet i Eskilstuna.

I styrelsens protokoll från den 24 februari 1954 har ordförande Thore Andersson antecknat:

Genom syster Hedvigs bortgång förlorade Stiftelsen en kraft, som sent skall glömmas. En människa som gjort allt för de behövande i samhället, som alltid stod till andras hjälp vare sig det berodde på sjukdom eller fattigdom. Må hennes minne leva länge.

Spår efter Hedvig Svensson

Gamla Emyhemmet (idag Klosterhagen), nya Emyhemmet och hennes sista bostad Solhaga.

Solhaga.

Syster Hedvigs grav på Norrbärke kyrkogård i Smedjebacken. Foto Rose-Marie Renberg.

Georg Aminoff ger stiftelsen dess slutgiltiga form

1920 köper kammarjunkare Georg Aminoff Horns säteri med anor från sent 1400-tal. Han är officersson från Stockholm och bara 25 år gammal, men har hunnit studera jordbruk i Ultuna och tjänstgöra vid såväl generalkonsulatet i Hamburg som legationen i London. Aminoff är son till en kabinettskammarherre, och härstammar från en av de så kallade bajorsläkterna, ryska adelssläkter som i början av 1600-talet övergick i svensk tjänst.

1930 gifter sig Georg Aminoff med Signhild Posse, som tituleras grevinna och är uppvuxen på Almnäs gård i Västergötland. Vintertid bor de på Tysta gatan 12 på Östermalm i Stockholm.

10 januari 1960: en tidig färgbild på DN:s förstasida. Vice ceremonimästare Aminoff (t.h.) bevakar riksregalierna under riksdagens högtidliga öppnande. Foto Olle Seijbold.

Bild ur Porträttgalleri från Södermanland 1934

1928 blir Aminoff kammarherre och 1945 vice ceremonimästare. Som kammarherre tjänstgör han vid det kungliga hovet under högtidliga tillfällen som statsbesök, audienser och officiella middagar. I tjänst bär kammarherrarna hovuniform med en nyckel på en serafimerblå rosett på ryggen. Enligt den rangrulla som gällde under Aminoffs tid vid hovet hade kammarherrar överstes rang.

Precis som sin föregångare på Horn, direktör Åkerström, och även klockar Larsson, förstår kammarherre Aminoff vikten av ångbåtstrafiken. 1924 till 1929 är han ledamot av styrelsen för Gripholms–Mariefreds Ångfartygs AB. Till säsongen 1924 låter han uppföra en ny ångbåtsbrygga öster om säteriet, som ersätter den tidigare bryggan nordväst om gården. Den nya bryggan skulle samtidigt ersätta Ekensbergs brygga, men i själva verket upphör trafiken på Horn vid mitten av 1950-talet. Idag används bryggan bara för överfarter till Hamnskär och Ridön. Ekensberg brygga anlöps däremot än idag av S/S Mariefred. Ur Sjöhistoriska museets samlingar.

Georg Aminoff tar genom åren på sig ett antal kommunala uppdrag. Han är kommunalordförande och kommunalkamrer i Överenhörna kommun, fullmäktigeordförande och ordförande i distriktets taxeringsnämnd samt överförmyndare. Därtill innehar han diverse uppdrag inom jordbrukets ekonomiska och fackliga rörelser och är ordförande och verkställande styrelseledamot för Selebo häradsallmänning 1938–1961.

Paret Aminoff fortsätter familjen Åkerströms tradition med det stora midsommarfirandet på Horn. Midsommarafton 1951. Ur Enhörna hembygdsförenings samlingar.

1931 blir Signhild Aminoff ordförande för Enhörna Rödakorskrets. “Det ligger oss varmt om hjärtat att ta hand om personer som har rörelsesvårigheter eller bor avlägset. Vi har terapiklubb och hämtar alla damerna och herrarna”, berättar hon många år senare då hon 1967 tilldelas Röda korsmedaljen ur prinsessan Sibyllas hand. Signhild hade även styrelseuppdrag i bland annat Enhörna lottakår och Enhörna hembygdsförening samt var vice ordförande i Södermanlands Hälsovårdsförbund.

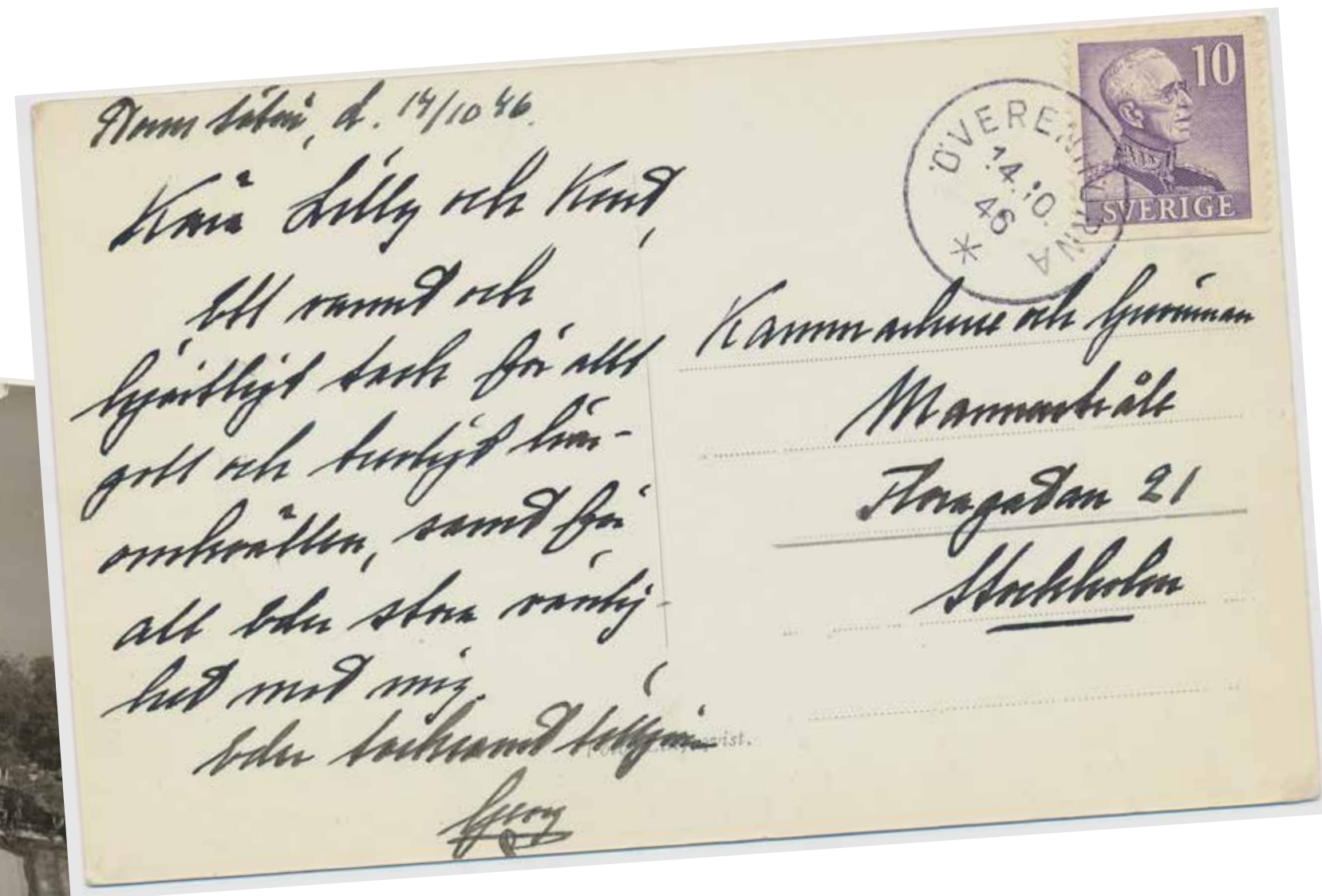

Spår efter Georg Aminoff

Horns nya ångbåtsbrygga från 1924

Bygdegården och dess stolar ritade av Aminoff

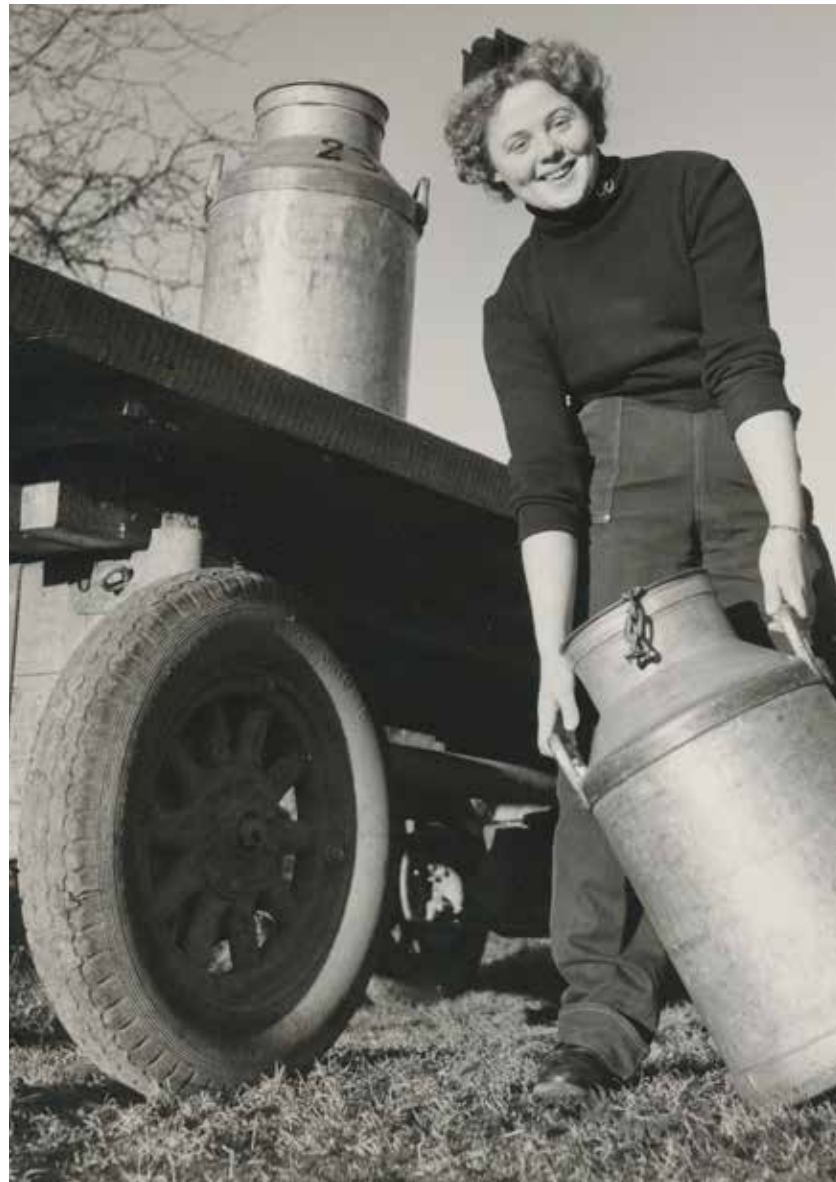
Georg Aminoff är begravnen i familjegraven på Norra kyrkogården i Stockholm, Signhild Aminoff på Norra Fågelås kyrkogård nära barndomshemmet Almnäs.

I början av 1930-talet fortsatte Georg Aminoff det arbete som inletts av paret Åkerström med att avlägsna 1800-talets dekorer och återföra byggnaden till en äldre, enklare exteriör. Vindsvåningen inreddes och ett säteritak tillkom. Detta vykort skickade han 1946. Foto Ahrenbergsflyg. Ur Roger Stigells vykortssamling.

Pappa Erik på Jurstaholm.

1953 kommer Barbro i tidningen: "Barbro Johansson är 16 år och mors och fars bästa dräng. En femtio-liters mjölkflaska svingar hon lätt upp på vagnen, som hon varje morgon kör till mjölkpallen."

Barbro som nybliven sjuksköterska 1967.

Barbro till häst, 1953.

Längan på Horn blev Barbros hem sedan hon återvänt till Överenhörna. Teckning av Ferdinand Boberg 1922. Nordiska museet.

Barbro pratade inte gärna om sig själv, men vi vet att hon växte upp med lillebror Åke och att familjen efter flytten från Norrgården arrenderade gården vid Stora Ryssjön i Turinge. Senare köpte de gården Jutvreten, också i Turinge.

Barbro studerade till sjuksköterska. Hon arbetade bland annat på Södertälje sjukhus och bodde en tid i Boden. Därefter arbetade hon på Sundby sjukhus i Strängnäs och Eskilstuna lasarett. Hon hade god kontakt med gamla studiekamrater genom åren, och levde även under en period i Uppsala. Åren innan Barbro E. Sjöström återvände hem till Överenhörna bodde hon i Vårsta.

2003 fick Barbro höra att Klosterhagen var utan hyresgäst och ville gärna flytta dit. Det blev inte så, men i ett brev till stiftelsen, som då fortfarande ägde huset, framgår hennes passion för hembygden.

”Min farfar C. O. Johansson på Jurstaholm var länge betryckt över omständigheterna i Över-Enhörnas gamla Fattigstuga. Han var en av dem som ibland transporterade föda till ”hjonen”. Farfar sökte länge nå beslut om ett nytt ålderdomshem vilket också genomfördes till sist med hjälp av paret Åkerströms donerade ”grundplåt”. Emy Åkerström hedrades därigenom då ålderdomshemmet fick namnet Emyhemmet. (Hur kan man sedan flytta namnet till en helt annan byggnad?)

Min farmors farfar Anders Modin kom som inspektor till Al i YtterEnhörna på 1830-talet. Släkten fanns sedan i Enhörna t o m större delen av 1900-talet. Efter branden i Nöttesta lämnade jag och hela familjen Enhörna i mars 1945 på grund av att ekonomibyggnaderna ej skulle återuppföras.

Forskar och skriver om Enhörna sedan 1978. Har ett mycket stort insamlat material och många arbeten planerade. Under de första åren hyrdes olika hus två månader/år, sex hela månader sammanlagt för intensiv historieinsamling och intervjuande. Jag arbetar heltid med Enhörna – ett arbete som genom åren helt bekostats med egna medel. Allt kommer med tiden att över lämnas till Enhörna Hembygdsförening.

Att få bo och arbeta i Klosterhagen skulle betyda att kunna ta sig till bl a Museet, Bygdegården, Ö-E k:a o kyrkogård , Ekensberg , Nöttesta med flera platser – utan färdtjänst. Skulle tidsbespara och underlätta på mångt sätt samt vara högeligen inspirerande! En för mig mera idealisk plats att bo på finns inte!!”

Som Barbro nämner hade hennes farfar, Carl Oskar Johansson på Jurstaholm, en framträdande roll vid skapandet av Emyhemmet. Han reagerade starkt inför de ohyggliga förhållandena som han såg i fattighuset i Överenhörna. Förändring blev en hjärtefråga för honom, och han arbetade ihärdigt för beslut om snara åtgärder i det gamla fattighuset samt för ett nytt, modernt ålderdomshem.

Barbro E. Sjöströms arkiv och bibliotek förvaras i ”hennes rum” på Enhörna hembygdsmuseum.

Barbro hade alltså starka band till Emyhemmet, både genom minnet av hennes farfars insats och från sin egen lyckliga men alltför korta barndom på Norrgården. Intresset för bygdens historia förstärktes redan i barndomen av pappa Erik, som gärna pratade om flydda tider. Under många år intervjuade hon människor i Enhörna, sökte information i olika arkiv, och publicerades flitigt i bygdens skrifter.

När Stiftelsen Emyhemmet gav henne uppdraget att skriva Emyhemmets historia hade hon alltså både ett stort intresse och gott om material, och hon tog sig helhjärtat an uppdraget. Krafterna räckte tyvärr inte ända fram, men hon hann att lämna ett omfångsrikt utkast till Stiftelsen Emyhemmet. Hennes utkast utgör startpunkten för denna bok.

Den 10 januari 2019 avled Barbro. Hon är begravd på Överenhörna kyrkogård. Hennes kvarlåtenskap, inklusive ett omfattande arkiv och bibliotek, testamenterades till Enhörna hembygdsförening.

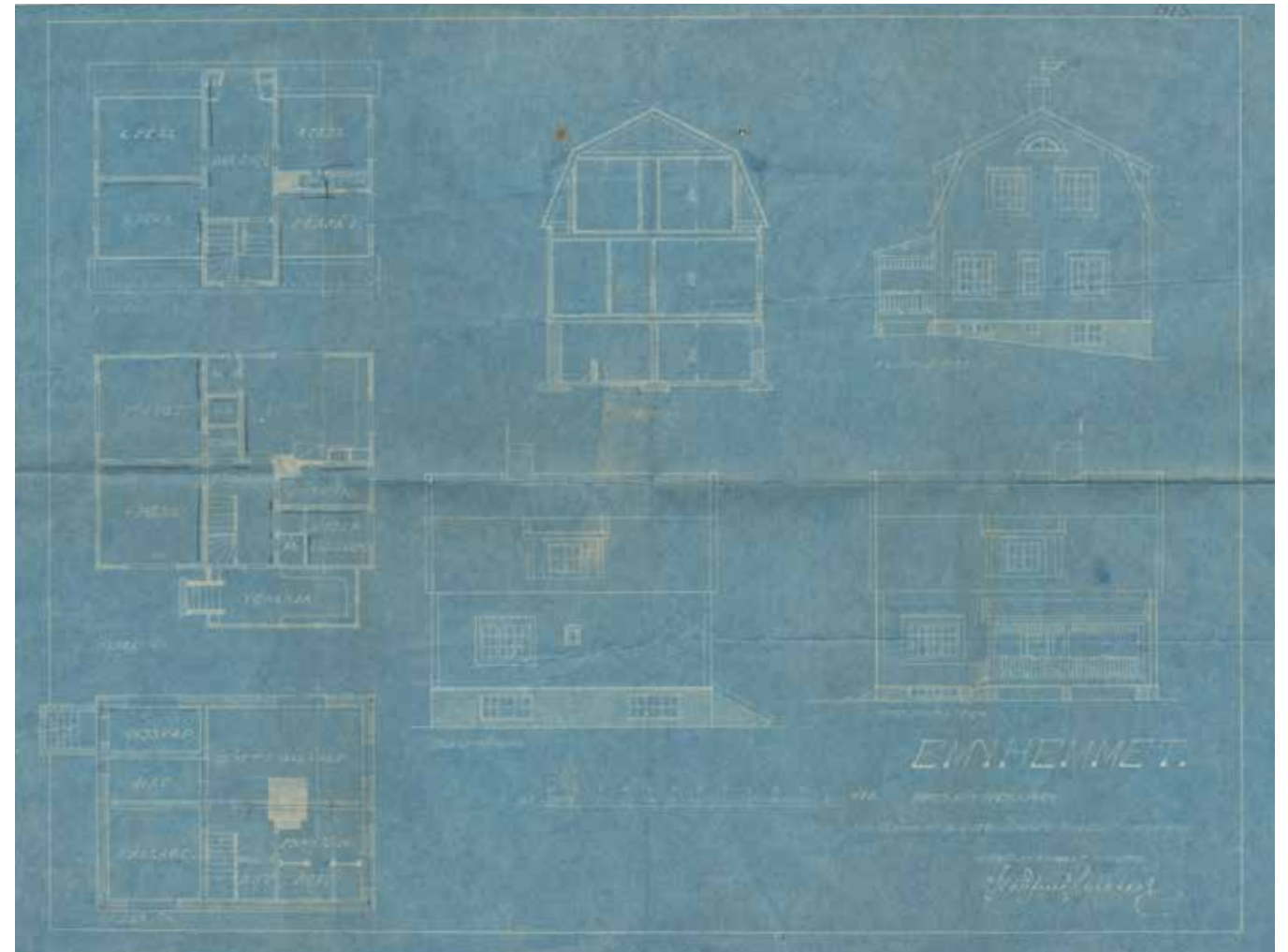

Över-Enhörnas kommunledning samlas för att skapa Emyhemmet. Från vänster: S. Andersson, Nöttestå, E. Gustavsson, Duwlöt, Gottfried Larsson, Klockargården, bankir och fru Åkerström, Horn, R. Engström, Ekensberg, C. O. Johansson, Järsta Holme. Bild från Emy Åkerströms album 1916.

Emyhemmet blir till

Hösten 1912 beslutade Överenhörnas kommunalstämma att fastställa kommunalnämndens planer för ett nytt ålderdomshem, dessutom med betydande förbättringar jämfört med den första ritningen. Byggnaden blir större och får nu även en källarvåning med tvätt-/bagarstuga, pannrum och diverse förråd. Det blir också centralvärme istället för kakelugnar och rörspis, som fanns i det första förslaget. Ålderdomshemmet var sannolikt Överenhörnas första byggnad med centralvärme.

P. Gottfried Larssons ritning till Emyhemmet. Larsson utgick från en typritning från Svenska fattigvårdsförbundet.

Ålderdomshemmet öppnar

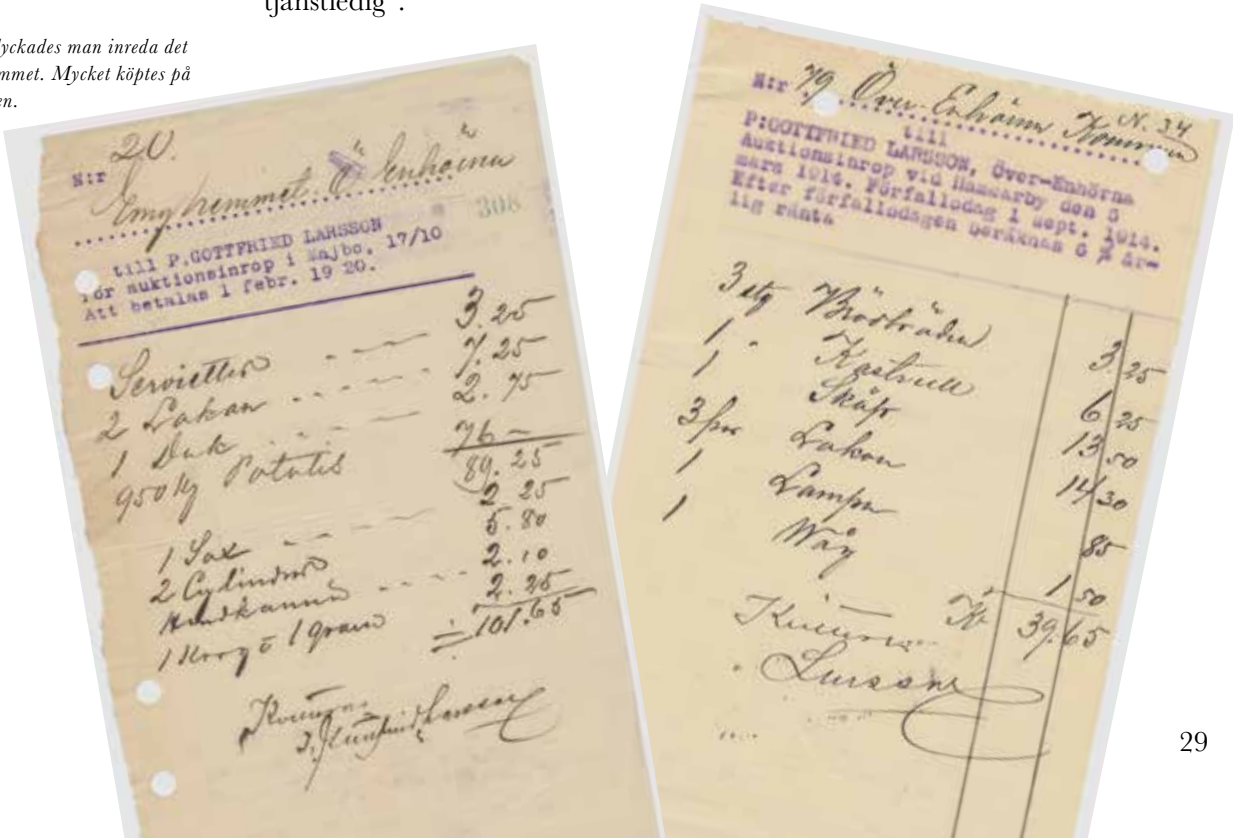
I samband med uppförandet av det nya ålderdomshemmet tas också beslut om att anställa en kombinerad sköterska och husmor till Emyhemmet. Uppdraget går till kommunalnämndens ordförande B. A. Åkerström och sekreterare P. G. Larsson. Utvald föreståndarinna blir fröken Hedvig Svensson, då anställd som husmorsbiträde vid fattiggården i Tierp. Hon möts i Stockholm av Larsson och handelsman Robert Thörnblom.

I december månad 1913 kunde de första boende, tre män och fem kvinnor, tas emot på Överenhörnas nya ålderdomshem. Med tidens språkbruk kallas de boende för ”skyddslingar”. I början av 1914 beviljades ansökan för ännu en kvinna. Det har berättats om en invigning av det nya ålderdomshemmet den 7 januari 1914, men därifrån finns inget bevarat.

Den nyanställda föreståndarinnan fröken Hedvig Svensson tar emot Emyhemmets första boende i december 1913. Bildtexten i albumet från 1916 lyder: ”Kommen ty allting är nu redo”. Bibelcitatet från Lukas 14:17 är ålderdomligt – det var fortfarande Karl XII:s bibel från 1703 som gällde.

Med små medel lyckades man inreda det nya ålderdomshemmet. Mycket köptes på auktioner i trakten.

Enligt anställningsvillkoren ska Hedvig Svensson tituleras syster Hedvig. Hennes lön är 25 kronor per månad samt fri kost och logi. Förutom en julgratifikation om 25 kronor höjs sedan lönen till 30 kronor per månad från och med januari 1915. Från och med 1916 blir hennes lön 35 kronor per månad samt 50 kronor per år och individ för de rörelsehindrade. 1915 höjs julgratifikationen till 30 kronor.

Efterhand som verksamheten vid Emyhemmet växer genomförs flera förändringar i byggnaden. Förrådsrummet får korkmatta och där bereds plats för en pensionär. Syster Hedvig flyttar från sitt rum på nedre botten till ett mindre rum på övre våningen.

Det beslutas om en sjukvårdsutbildning för syster Hedvig. I början av 1916 sänds därför en ansökan till Samariterhemmets sjukhus i Uppsala, som erbjuder utbildning till församlingssyster för att ”stå till tjänst för landsbygdens sjuka, fattiga och hjälpbehövande”. Det har inte varit möjligt att få fram mer fakta, men det är troligt att det är vid Samariterhemmet som Hedvig är elev. Hösten 1916 bemyndigas styresmannen P. G. Larsson att ”anskaffa biträde och vikarie för föreståndarinnan under den tid hon sin utbildning i sjukvård måste vara tjänstledig”.

Ett tidigt fotoalbum

Några bilder ut det vackra albumet från ”Över-Enhörna Församlingsbor” som Emy Åkerström förärades till femtioårsdagen.

Syster Hedvig sjunger till pianoackompanjemang. På bonaden står ”Bind med bandet kärleksbandet, Sveriges barn till fosterlandet” – en påminnelse om tidens försök att skapa ett bättre Sverige så att inte dess ungdom skulle fortsätta emigrera i stora skaror.

Köket i Emyhemmet. Förstoringsglaset ligger berett för att de boende ska kunna läsa i det svaga skenet från fotogenlampa och levande ljus. Bakom spiskåpan syns gnistor från fotografens magnesiumblix.

Barnhemsbarnet Berndt berättar

Berndt Melander (1918–2002) var fyra-fem år gammal när han kom till barnhemmet i Nöttesta. Han var yngst i en syskonskara om sex barn, alla med okänd fader. Berndt var ett så kallat sockenbarn. Kommunen betalade tio kronor och hans mor tio kronor per månad. Alla barn var placerade i familjer eller på barnhem. Elin berättade om sina intryck när mamman hälsade på Berndt: “Hans mor varken kunde eller ville ta hand om sina barn ... men hon släppte

Gruppfotoografering framför barnhemmet omkring 1924. Längst bak pekar barnhemsföreståndarinnan Julia Persson mot fotografen. Framför henne ser vi barnskötaren Elin Andersson från Norr och småskollärarinnan Mia Isacson. Barnens namn är okända med undantag av Berndt Melander som sitter längst fram till vänster. Ur Barbro E. Sjöströms kvarlåtenskap.

dem inte. När Nora hälsade på hade hon med sej så mycket kläder och godsaker till Berndt.”

Nöttesta barnhem var enastående för sin tid. Däremot var det tråkigheter i skolan för ett barnhemsbarn, sade Berndt, men han hade ett gott förhållande till sin lärarinna Mia Isacson. Han brukade fylla hennes vedlår varannan dag. Berndt talade också om när hon bjöd på ångbåtsresa till Stockholm. Det var en heldagsutflykt med besök på Skansen en stor del av dagen. De träffade också lärarinnans syster och mor som bjöd på middag.

Farbror Synnerholm bodde på pensionatet. Berndt kunde få en tjugofemöring av honom ibland. Då bar det av till Hilma Anderssons affär i Nöttesta. Han köpte kanske för 10 eller 15 öre och sparade resten till nästa dag. Det blev en strut bondkarameller. Han försökte alltid parera så att han fick handla av Hilma, som var snäll och vägde rikligt.

Farbror Nilsson, med långt, grått och kluvet skägg, var pensionär på Emyhemmet. Han hade en grammoфон med två-tre skivor. Berndt minns en refräng: ”De’ ska bli skoj på lördä’ när morsan fyller femti’ år.” En annan sång gick så här: ”E’ de nån som sett Maria som sprang bort för mej i går...” Därefter läser Berndt en stor del av texten som han fortfarande minns.

“Det var något märkvärdigt att ha en grammoфон på den tiden,” berättade Berndt, många år senare.

En gång när hans mor hälsade på hade hon beställt skjuts med häst och vagn av arrendatorn Eskil Jansson. Berndt blev klädd i bästa söndagskostymen och fick åka med till Ekensbergs ångbåtsbrygga. Berndt berättade att han kände sig så mallig. Om det kom en bondpojke så vinkade Berndt till honom – ”se här kommer Berndt med sin mamma”.

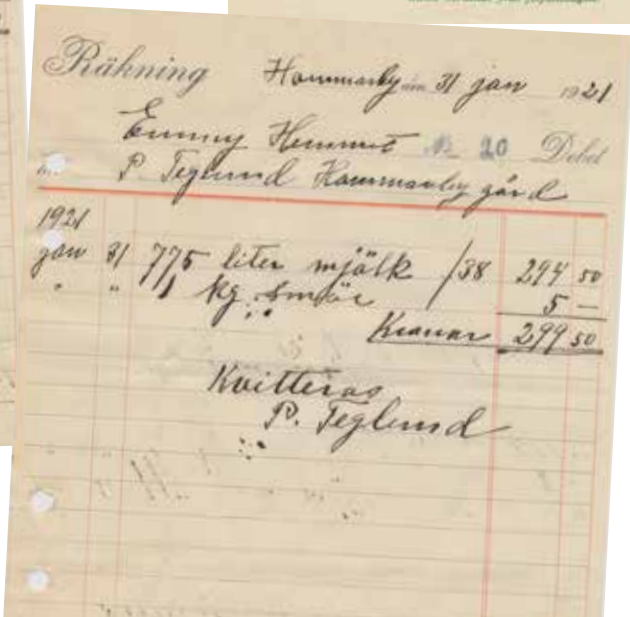
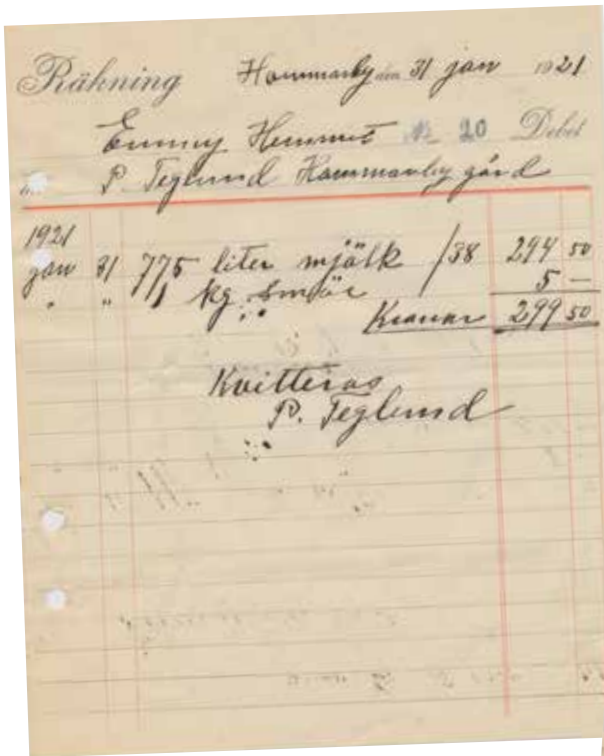
Under barnhemstiden hade Berndt mycken kontakt med Clary och Eskil Jansson. Ibland fick han följa med dem till Clarys föräldrar Maria och Per Jansson i Granlunden. Berndt kallade Maria och Per för mormor och morfar: ”När mormor och morfar kom på besök i Nöttesta, då va de alltid lite fest.”

År 1928 upphör barnhemsverksamheten i Nöttesta då Stockholms stad inte längre belägger platserna. När hemmet stänger på hösten är Berndt sist kvar av barnen. Han är nu tio och ett halvt år och har levt halva sitt liv på barnhemmet.

Berndt önskade att få komma till Elin. Hon var nygift och gravid, och kände sig

Inköp och kommunikationer

I pensionatet åt gästerna i den fina matsalen med köket väg i vägg, och på Emyhemmet var kökets stora matbord en samlingspunkt där alla boende intog sina måltider. Mycket av livsmedlen kunde köpas på nära håll. Valborg Andersson från gården Norr, född 1906, hade en tid arbetat på annan ort och återkom till Överenhörna 1928. Hon anställdes vid Emyhemmet och blev kvar där under åtta år. Hon berättade att råvaror till driften ofta köptes i bygden. Äggen köptes från Jurstaholm, och mjölken togs från Emyhemmets arrendator. Vid behov var även Duvlöt mjölkleverantör. Nere vid Emyhemmet separerades mjölken, men först gavs en kopp av den feta mjölken till dem som var tunna och klena, berättade Valborg. I övrigt handlades det mesta i Nöttesta handelsbod, men varor som inte fanns i trakten beställdes ofta i Stockholm och levererades med ångbåt.

S/S Mariefred, sjösatt 1903, anlöper mer än ett sekel senare fortfarande bryggor i Över- och Ytterenhörna på rutten Mariefred – Stockholm. Idag är det mest turister som reser, och den sista regelbundna kommersiella lasten var Ridöns höstpotatis in på 1960-talet. Foto: Dan Samuelsson. Ur Roger Stigells vykortssamling.

Kristider med brist på livsmedel inträffade flera gånger under Emyhemmets första decennier, men troligen kunde man här ute på landet lösa många problem lättare än i städerna, där första världskriget utlöste hungerkravaller och andra världskrigets ransoneringskort begränsade tillgången till mejerivaror, kött och fisk. Kaffet var en av de viktigaste importvarorna, som man bara kom åt i begränsade mängder under krigsåren och kunde vara ett dyrt nöje i dåliga tider. Från kristiden i början av 1930-talet berättade Valborg Andersson hur kaffebönor inhandlades i Stockholm och rostades på en plåt i ugnen innan de maldes. Sedan drygades kaffet ut med gula ärtor. Det kaffet var dåligt, men man svält aldrig, sade Valborg.

Inköpen visar hur Överenhörna under 1900-talet orienterar om sig från Stockholm och Mariefred mot Södertälje. I bokföringen dominerar kvitton från Stockholmsaffärer under 1910- och 1920-talen, men Södertäljes företagare syns allt oftare efterhand som tiden går. Detta hänger förstås ihop med att den täta ångbåtstrafiken till Stockholm och Mariefred från 1920-talet får konkurrens av busstrafik till Södertälje. Men inte förrän 1967 blev Enhörna kommun en del av Södertälje stad, samtidigt som halvön överflyttades från Södermanlands län till Stockholms län.

Busschaufför Holger Eckervig vid Överenhörna kyrka. 1940-talet. Ur Enhörna hembygdsförenings samlingar.

*På en udde vid Mälarens strand
ligger en liten stuga, Sjövik är dess namn
inbäddad av björk och al
och i mitt tycke, ett riktigt ideal*

*Svanar simma här förbi
änder och sothöns skockar sig
även andra fåglar också
låter höra sig då och då*

*Liten eka bunden invid strand
så att vi kan ro ut på sjön ibland
och till udden ställes ofta färden
där vi har en härlig utsikt över fjärden*

*Och vid vassens stilla sus, jag glömmer
bort mången stund—jag bara drömmer
om flydda tiders larm
när ej här min lugna hamn*

*Må nu freden snart bebådas
så att lugn och ro vi få
måtte friden ständigt råda
på vår undangömda vrå.*

En av de äldre på Emyhemmet hette Signe Johansson (1879–1970) och bodde vid Sjövik nära Ekensberg. Hon skrev en dikt, kanske under krigsåren, om sin plats på jorden. Enid Länn som arbetade på Emyhemmet då Signe bodde där har ännu kvar Signes dikt som minne.

I Emyhemmets finsoffa. Från vänster Augusta Andersson, Signe Johansson och föreståndarinnan Nellie Malmberg.

Farbror Svanström.

Från höger runt trädgårdsbordet: Teresia Engström, Pettersson (Pysen) i Dalhyddan, Ludvig Eriksson i Tallbo, August Karlsson, Julie, Viktor Mokvist, Johan Höglund (skymd) och Ivar Svanström.